

Boekbespreking

J.F.A. Braster

**De identiteit van het openbaar onderwijs
Wolters-Noordhoff, Groningen 1996**

495 pagina's f 69.50 ISBN 90 01 16020 4

De laatste jaren is de vraag naar de identiteit van het openbaar onderwijs sterk in de belangstelling gekomen. Deze belangstelling komt niet uit de lucht vallen. In de eerste plaats vragen wetenschappers en beleidsmakers zich al enige tijd af hoe het komt dat, ondanks de toenemende secularisatie, het marktaandeel van het openbaar onderwijs niet zichtbaar toeneemt. Blijkbaar heeft het bijzonder onderwijs zijn aantrekkingskracht, ook voor niet-kerkelijke ouders, niet verloren. In de tweede plaats heeft, naast een aantal andere demografische factoren, de toenemende culturele pluriformiteit van onze samenleving de druk op het openbaar onderwijs vergroot om 'kleur' te bekennen. Als gevolg daarvan spreekt men in kringen van het openbaar onderwijs bijvoorbeeld niet meer van 'neutraliteit', maar van 'actieve pluriformiteit'. En niet in de laatste plaats heeft de politiek weer aandacht voor de positie van het openbaar onderwijs. Al voor het aantreden van het paarse kabinet lagen er bijvoorbeeld verschillende voorstellen tot verdere bestuurlijke verzelfstandiging van het openbaar onderwijs.

Vanuit een betrokkenheid bij de vormgeving van het openbaar onderwijs, maar tegelijkertijd met voldoende wetenschappelijke distantie geeft Braster in zijn recent verschenen proefschrift een uitvoerig antwoord op de identiteitsvraag. Deze uitvoerigheid uit zich niet alleen in de omvang (rond de 500 pagina's), maar ook in de diepte van zijn studie. Daarmee is zijn studie in één klap een standaardwerk geworden waar betrokkenen bij het openbaar onderwijs en ook onderzoekers in de toekomst niet meer omheen kunnen.

Na twee inleidende hoofdstukken over de probleemstelling en de onderzoeksopzet van zijn studie behandelt Braster in vier helder geschreven hoofdstukken de geschiedenis van de openbare school. Hij deelt die geschiedenis in vier perioden in. De eerste periode omvat de lange voorgeschiedenis tot 1806, waarin de openbare school nog een specifieke religieuze

signatuur had (eerst katholiek, later gereformeerd). Dan volgt een periode tot 1857, waarin de openbare school een algemeen-christelijk karakter droeg. In de derde periode, die duurt tot de jaren zestig van deze eeuw, sloeg de openbare school de weg in naar 'ware neutraliteit'. Tot slot, en dat is de laatste periode, doemen kansen op voor een pluriforme openbare school.

Wat Braster in die geschiedenis behandelt is niet verrassend, maar wel essentieel voor zijn verdere onderzoek. Hij ontwikkelt daaruit zijn kameleonhypothese. Hij laat namelijk zien dat de dominante verschijningsvorm van de openbare school in een periode zich ontwikkelt als reactie op de dominante denkbeelden van de tijd daarvoor. In lijn daarmee ontwikkelt hij zijn stelling dat de openbare school zich in het algemeen aanpast aan de sociaal-culturele context. De school neemt als een kameleon de kleur van de omgeving aan. Daarom kan men volgens hem niet van dé openbare school spreken, maar bestaan er in elke tijd steeds verschillende typen openbare onderwijsinstellingen naast elkaar. De specifieke identiteit daarvan kan steeds verklaard worden uit de karakteristieken van de omgeving.

In de daarop volgende hoofdstukken zet Braster deze stelling kracht bij door een breed opgezette empirische studie naar de identiteit van het openbaar onderwijs. Daarvoor maakt hij een onderscheid tussen de formele, de gepercipieerde en empirische identiteit. De formele identiteit heeft betrekking op de kenmerken zoals die in de wetgeving vastgelegd zijn. De gepercipieerde identiteit vervolgens slaat op de wijze waarop relevante betrokkenen de identiteit definiëren. Tenslotte omvat de empirische identiteit de concrete activiteiten waarmee in de school- of lespraktijk daadwerkelijk vorm gegeven wordt aan de identiteit van het openbaar onderwijs.

Uitgaande van de huidige formele identiteit, die bestaat uit de publiekrechtelijke bestuursvorm, algemene toegankelijkheid en de neutraliteit of pluriformiteit, schetst Braster eerst hoe beleidsvoerders en -beïnvloeders deze formele kenmerken percipiëren. Ook dit hoofdstuk brengt nog geen verrassende zaken aan het licht. De studie begint pas in het achtste hoofdstuk de zaken wat te kantelen. In dat

hoofdstuk wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de identiteit van de basisschool onder 382 schoolleiders op basis van trefwoorden. Daarnaast is nog gekeken naar de naamgeving van de school als mogelijke indicator voor identiteit. Dit onderzoek leverde zo'n 1500 trefwoorden op, die nader geanalyseerd zijn. Daarnaast zijn aan elke school een aantal school- en contextkenmerken toegevoegd. Daaruit kwam naar voren dat de drie formele kenmerken in de ogen van de schoolleiders van de openbare scholen nauwelijks van betekenis zijn. De overgrote meerderheid schoolleiders van zowel openbare als bijzondere scholen definiëren de identiteit van hun school in onderwijskundige kenmerken. Andere definities worden slechts in beperkte mate naar voren gebracht. Dit geldt bijvoorbeeld voor omschrijvingen in levensbeschouwelijke grondslag. Alleen het protestants-christelijk onderwijs doet dit nog in zekere mate (23% van de schoolleiders). Alleen daar waar het openbaar onderwijs een minderheidspositie inneemt, is bij openbare schoolleiders een sterk besef van de openbare grondslag.

In de hoofdstukken negen en tien wordt aandacht geschonken aan de school- en lespraktijk. Door middel van mondelinge interviews met schoolleiders van 85 openbare basisscholen is onderzocht hoe deze scholen de verscheidenheid van levensbeschouwelijke en maatschappelijke waarden aan de orde stellen. De steekproef is getrokken op basis van een indeling naar negen verschillende sociaal-culturele contexten, waarin politieke kleur, etnische samenstelling en aantal inwoners van de gemeenten de criteria waren. Naast deze indeling naar sociaal-culturele context heeft Braster zijn gegevens ook nog vergeleken met het aanbod naar richting in de betreffende gemeente. Dit criterium is later opgenomen, omdat een aantal recente studies met dit criterium interessante resultaten heeft laten zien. Uit de analyse blijkt nu dat er vier typen openbare scholen onderscheiden kunnen worden: neutrale, traditionele, multiculturele en pluriforme. Hoewel men uit de wet zou kunnen opmaken, dat de pluriforme openbare school de dominante verschijningsvorm zou moeten zijn, is zij dat in werkelijkheid niet. Een kwart van de openbare basisscholen is als zodanig te typeren. Ook de drie andere typen nemen

meer of minder dan een kwart voor hun rekening. Als er naar verbanden wordt gekeken, dan blijkt dat het type openbare school, dat men in de praktijk aantreft, samenhangt met de specifieke sociaal-culturele context. Deze conclusie lijkt niet alleen de kameleonhypothese te bevestigen, maar is ook in lijn met recente organisatiekundige inzichten, zoals in de contingentiebenadering en het neo-institutionalisme naar voren komen.

Braster stopt niet bij de poort van de school, of liever gezegd bij de directiekamer. Hij heeft ook nog eens 237 leerkrachten van 82 openbare scholen, verspreid over het land, schriftelijk bevraagd naar hun lespraktijk. Daaruit komt een beeld naar voren dat niet alle openbare onderwijzers optimaal zijn toegerust voor hun taak in de plurale samenleving. Er kan evenmin volgens Braster gesteld worden dat de aandacht die leerkrachten op openbare basisscholen aan de maatschappelijke verscheidenheid besteden bijzonder sterk is. In totaal zijn zeven kenmerken gevonden die bepalend zijn voor de mate waarin leerkrachten aandacht besteden aan de verscheidenheid in de samenleving. Deze zijn een maatschappij-gerichte didactische aanpak, kennis van wereldgodsdiensten en andere culturen, specifieke opvattingen over onderwijs, een maatschappelijke oriëntatie, het lesgeven in hogere groepen, en het bezitten van cultureel en sociaal kapitaal.

Braster sluit af met de rapportage van een onderzoek onder een representatieve groep van 980 Nederlanders. Aan deze groep is gevraagd naar hun behoefte aan pluriformiteit in het onderwijs. Hoewel de behoefte aan pluriformiteit verschilt tussen mensen die een voorkeur hebben voor openbaar onderwijs of bijzonder onderwijs, is het prefereren van pluriform onderwijs geen synoniem voor het kiezen voor openbaar onderwijs. Hij constateert ook in de voorkeur voor het openbaar onderwijs een verschil in generaties. De oudere generatie blijkt een sterker besef van de identiteit van de openbare school te hebben dan de jongere generatie die is opgegroeid in een sterk ontzuilde maatschappij. Bij de jongere generatie daarentegen lijkt het opleidingsniveau een veel grotere rol te spelen bij de keuze voor een basisschool. Dit zou erop kunnen duiden dat er in het onderwijsbestel nieu-

we breuklijnen zullen ontstaan, die in tegenstelling tot het verleden niet langer verticaal (zuilen) maar horizontaal (sociale klassen) lopen.

Maken we een balans op van de gehele studie, dan kunnen we vaststellen dat dit proefschrift een rijkgevarieerd en degelijk stuk werk is. Braster maakt gebruik van allerlei soorten gegevens en technieken: historische bronnen, telefonische enquête en mondelinge interviews onder schoolleiders, schriftelijke enquête onder leerkrachten en een representatieve groep Nederlanders, gesprekken met beleidsmakers op verschillende niveaus. De enige opvallende afwezige actor vormt het schoolbestuur. Dat is aan de ene kant jammer, omdat uit (eigen) onderzoek is gebleken dat besturen belangrijke identiteitsbewakers zijn. Aan de andere kant wordt dit gemis gecompenseerd door (soms gewaagde) nieuwe benaderingen. Een voorbeeld daarvan is het trefwoorden-onderzoek onder schoolleiders. Niet in de laatste plaats is de studie in een prettige en heldere stijl geschreven, ook waar het meer technische aspecten van het onderzoek betreft. Hoewel een *single issue*-onderwerp, overstijgt de studie door zijn opzet en uitwerking het terrein van het openbaar onderwijs en geeft het een goed inzicht in de werking van het Nederlandse onderwijsbestel zoals dat historisch vorm gekregen heeft.

S. Karsten

Mededelingen

Promoties

Universiteit van Amsterdam

Promovendus: Drs. H.A. van der Stege

Titel proefschrift: Ideeën van ouders. Over de invloed van aanleg, opvoeding en omgeving op de ontwikkeling van hun kind

Promotor: Prof.dr. J.M.A. Hermanns

Datum: 28 april 1997

Universiteit van Amsterdam

Promovendus: Drs. O.C. McDaniel

Titel proefschrift: The effects of government policies on higher education

Promotores: Prof.dr. F.A. van Vught en

Prof. Dr. A.M.L. van Wieringen

Datum: 20 mei 1997

Rijksuniversiteit Leiden

Promovendus: Drs. W.J.M. Van den Broeck

Titel proefschrift: De rol van fonologische verwerking bij het automatiseren van de leesvaardigheid

Promotor: Prof.dr. A.J.J.M. Ruijsseenaars

Co-promotor: Dr. K.P. van den Bos

Datum: 4 juni 1997

Katholieke Universiteit Nijmegen

Promovendus: Drs. A.R.G. Jansen

Titel proefschrift: Construction monitoring systems in the behavioral sciences

Promotor: Prof.dr. E.E.J. de Bruyn

Co-promotores: Dr. J.H.L. Oud en

Dr. J.F.J. van Leeuwe

Datum: 12 mei 1997

Katholieke Universiteit Nijmegen

Promovendus: Drs. G.J.Th. Haselager

Titel proefschrift: Classmates. Studies on the development of their relationships and personality in middle childhood

Promotor: Prof.dr. C.F.M. van Lieshout

Co-promotor: Dr. J.M.A. Riksen-Walraven

Datum: 23 mei 1997

Katholieke Universiteit Nijmegen

Promovendus: Drs. B. Stellingenwerf

Titel proefschrift: Learning the rules of the game: teaching strategies in arithmetic word problem solving.

Promotor: Prof.dr. L. Verhoeven

Co-promotor: Dr. E.C.D.M. van Lieshout

Datum: 24 juni 1997

Universiteit Utrecht

Promovendus: Drs. G. Erkens

Titel proefschrift: Coöperatief probleemoplossen met computers in het onderwijs. Het modelleren van coöperatieve dialogen voor de ontwikkeling van intelligente onderwijs-systemen

Promotor: Prof.dr. G. Kanselaar

Co-promotor: Dr. J.L. van der Linden

Datum: 28 mei 1997

Recent gestart onderzoek

Universiteit van Amsterdam

Titel project: Geïntegreerd taalonderwijs in Amsterdam

Contactpersoon: Drs. Y. Emmelot, SCO-Kohnstamm Instituut

Titel project: PRIMA-cohort, tweede ronde

Contactpersoon: Drs. M. van Erp, SCO-Kohnstamm Instituut

Titel project: Validering Alfabavo

Contactpersoon: Dr. J. Meijer, SCO-Kohnstamm Instituut

Titel project: Succesfactoren terugdringen schoolverzuim

Projectleiding: Drs. M. Derriks en

Drs. E. de Kat

Vrije Universiteit

Titel project: Wanneer is kennis van jonge

kinderen inzake seksualiteit leeftijdsadequaat?

Onderzoekster: Drs. S.N. Brilleslijper-Kater

Universiteit Utrecht

Titel project: Argumentation in computer

supported collaborative environments

Onderzoekster: Drs. A. Veerman

Oratie

Dr. J.J. Hox, benoemd tot hoogleraar in de faculteit der Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht, om werkzaam te zijn op

het vakgebied van de Methoden en Technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, heeft op 1 mei 1997 zijn ambt aanvaard met het houden van een oratie, getiteld: *Er is nieuws onder de zon: nieuwe oplossingen voor oude problemen.*

Afscheidscollege

Prof.dr. K. Doornbos heeft op 23 mei 1997 zijn werkzaamheden als hoogleraar Orthopedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam beëindigd met een afscheidscollege, getiteld: *Weg van Onderwijs.*

PAO-prijs 1996

Mevr. drs. C.J. Rieffe, prof.dr. W. Koops en dr. M. Meerum Terwogt hebben de PAO-prijs 1996 ontvangen van de Stichting Nederlands Instituut voor Postacademisch onderwijs. Zij ontvingen deze prijs voor hun bijdrage aan het Jaarboek Ontwikkelingspsychologie, Orthopedagogiek en Kinderpsychiatrie 2 (1996-1997) getiteld: *Vroegkinderlijk begrip van mentale processen: de Child's Theory of Mind.*

Inhoud andere tijdschriften

Comenius

17e jaargang, nr. 1, 1997

Thema: Onderwijsbeleid voor de 21e eeuw

Onderwijsbeleid voor de 21e eeuw. Inleiding op het thema, door F. Meijers, W. Wardekker en A. Wesselingh

Onderwijs op weg naar de 21e eeuw; trends en contradicties, door H. Leune

Regeren of dereguleren. Dilemma's van onderwijsbeleid in een nieuwe tijd, door P. Slegers en A. Wesselingh

Op zoek naar een heuristiek voor funderend onderwijsbeleid in de 21e eeuw, door S. Blom en verder:

Seksualiteit als opvoedings- en ontwikkelings-terrein: nieuwe oriëntaties en dilemma's, door Y. te Poel en J. Ravesloot

Een nieuw vergezicht? Een reactie op Y. Leeman, H. Lutz en W. Wardekker 'Inter-cultureel onderwijs en culturele identiteit' door W. Fase

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
36e jaargang, nr. 4, 1997

Kinderbescherming als bijdrage tot herstel: op zoek naar een realistisch optimisme, door J.E. Doek

De rol van het basisonderwijs in de groei van lom en mlk, door Y.J. Pijl

Orthopedagoog versus gezondheidszorg-psycholoog, door A.E.J. Burger-Veltmeijer

Ontvangen boeken

Bouwers, H., & Goor, H. van, *Problemen met begrijpend lezen*. Uitgeverij Intro, Baarn, 1997, f 29,90.

Broeck, W. Van den, *De rol van fonologische verwerking bij het automatiseren van de leesvaardigheid* (dissertatie). Rijksuniversiteit Leiden, Leiden, 1997.

Haafte, W. van, Korthals, M., & Wren, Th.(Eds.), *Philosophy of development; reconstructing the foundations of human development and education*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht/Boston/London, 1997, f 79,50.

Haenen, J., *Piotr Gal'perin: Psychologist in Vygotskij's Footsteps*. Nova Science Publishers, New York, 1996.

Heer-Dehue, J. de (Ed.), *Intercultural education and education of migrant children. Practice and perspectives*. Stichting Promotie Talen, Utrecht, 1997, f 37,50.

Hoop, F. de, & Janson, D.J., *Omggaan met verschillen. Adaptief werken aan basisonderwijs*. Uitgeverij Intro, Baarn, 1997, f 29,90.

Klomp, H.A., *De relativiteitstheorie in Nederland. Breekijzer voor democratisering in het interbellum* (dissertatie). Epsilon Uitgaven, Utrecht, 1997, f 42,50.

Luit, J.E.H. van, *Kinderen en vroege (leer)problemen; stimulerende activiteiten voor nul- tot twaalfjarigen met een achterblijvende ontwikkeling*. Graviant Educatieve Uitgaven, Doetinchem, 1997, f 25,-.

Schouwenburg, H.C. & Groenewoud, J.T., *Studieplanning*. Wolters-Noordhoff, Groningen, 1997, f 24,50.

Verhey, F., *Multidisciplinair verslagleggen en interdisciplinair denken*. Uitgeverij SWP, Utrecht, 1997, f 64,50.